

Oponentský posudek disertace:

Václav Chmelíř, Nižší šlechta ve městech a městečkách v 17. a 18. století, Praha 2013, 194 stran

České bádání o šlechtě dosáhlo v posledních letech takové intenzity, že může vznikat až dojem, zda není tomuto historickému fenoménu věnována pozornost až přílišná. Patrně takové konstatování by se mohlo stát předmětem až vášnivých sporů. Patrně. Přesto se však ukazuje, že v kontextu se studiem šlechty nalezneme nejedno bílé, či snad lépe pozapomenuté místo, které je velmi vhodné pro historické zpracování. Takovým je bezesporu v českém prostředí interakce šlechty vůči městům a to zejména v 17. a 18. století. Toto konstatování lze upřesnit tak, že se týká převážně menších, zejména poddanských měst. Tyto myšlenky mě napadly v souvislosti s tématem disertační práce Václava Chmelíře.

Autor se tímto tématem zabývá již řadu let a to v nejednom případě v pozoruhodném, ba mikroskopickém detailu. Publikoval rovněž několik článků a studií. Nyní tyto snahy završil své bádání přítomnou disertací. Zvolil si metodu sondy a zaměřil svoji pozornost na řadu vybraných lokalit, s jakýmsi přirozeným těžištěm v západních Čechách, komparativním územím jsou potom vybrané lokality historického Podbrdská. Takový postup považuji za korektní. Jen mě přitom napadá, zdali některá sídliště, kterými se Chmelíř zabývá, byla opravdu městy, městečky. De jure jistě ano, ale de facto? Například takový Švihov, městečko, kterým lze projít za několik minut, a jsou tam ještě dnes patrně stopy jeho městskosti? Existovala přece řada větších venkovských sídlišť, měřeno alespoň počtem obyvatel. Tato otázka se může stát předmětem rozpravy.

V. Chmelíř je zkušený archivní badatel, kterého jsem potkával dlouhodobě v Národním archivu. Po této stránce postupoval při přípravě disertace bezesporu vzorově, a jeho orientace v západočeských archivech je výtečná. Přesto však mě poněkud překvapuje, že v případě již zmíněného Švihova nevyužil bohatství, které poskytuje fond RA Černínové, SOA Třeboň, pobočka Jindřichův Hradec, totéž platí o ČÚS (Černínská ústřední správa) viz Třeboň, Průvodce 4, s. 33 a dále. Ono zde nejde jen o nalezení "dalších papírů k tématu." Jde i o určitou badatelskou perspektivu: studium města z městského archivu, a její doplnění o zorný archiv rodinného archivu. Odráží to potom velice názorně pohled majitelů panství a jejich byrokratického aparátu na městskou obec.

Ve třech poměrně rozsáhlých kapitolách pojednal V. Chmelíř o různých aspektech interakce šlechticů a městských obcí. Možná mohla být strukturace provedena do více kapitol, než skládat kapitoly (jak je tomu v případě 2. kap.) z téměř dvou desítek položek. Ty se navíc rozpadají až na šest "míst" desetinného třídění. Takto totiž považuji strukturaci práce za poněkud nepřehlednou. Toto konstatování nepovažuji za výtku, ale jako určitý námět, pokud by se uvažovalo s publikováním práce, či jejich částí. Na druhé straně považuji za poněkud

neorganické, že terminologie městských sídel šlechty se objevuje až na s. 96. Soudím, že měla být uvedena v první kapitole. Mohu se ovšem mýlit.

V. Chmelíř je bytostný analytik. To prozrazuje jeho práce s matrikami, a dohledávání některých osob, kteří patřili ještě mezi šlechtu, ač byli dlouhodobě spojeni s městským prostředím. Právě stopování těchto osob ukazuje nejlépe tyto Chmelířovy schopnosti, a odhaluje současně pracnost badatelské metody, kterou disertant postupuje.

V souvislosti s charakteristikou městských obydlí šlechty bych doplnil o edici "Nájemníci na Starém Městě pražském roku 1608." jde sice o hlavní město, ale nabízí se tu dobrý vhled do nájemního bydlení i pro šlechtu. (na druhé straně edici V. Chmelíř cituje, viz pozn. 738). V souhrnu je ovšem jedná o poměrně složitý komplex otázek, z nichž mnohé nebyly před Chmelířovou prací ani formulovány. Tato skutečnost přirozeně zavdává mnohé obtíže a to zejména heuristické, ale neméně interpretační. A proto nepřekvapuje, že část z nich, bylo nutné pojednat spíše deduktivně, jako např. hospody, či vztah k radnici, apod. Takovýto přístup k jednotlivým segmentům komunálního života je přirozeně možný, a jak se ukazuje, tak dokonce nutný. Proto nelze vůči němu v podstatě nic namítat.

Některá témata jsou ovšem poměrně zapeklitá, jak ukazuje okolnost sledování šlechtických služebníků v Klatovech. Nemyslím si totiž, že neevidence služebných osob u jistých šlechticů znamenala (či musela znamenat) jejich neexistenci. Ten který muž či žena nemusel být přece spojen "organizačně" s šlechticovou domácností! Mohl tam docházet "za prací". Vede mě k tomu analogie z venkovského prostředí, kde nejen velcí sedláci měli čeledě, ale někdy i chalupníci. Ta ovšem nebyla evidována s nimi ve "společné domácnosti." Rozsah námezdní práce byl v Čechách tradičně docela vysoký, jak prozrazuje již dokumentace z předhusitského období. Viz např. Purkrabské účty panství novohradského z roku 1391 a stará bába, která cídila za pár denárů mosazné nádoby....

Nemám nic proti použití katastrů k zjišťování celé řady údajů o majetku, nemovitém, stejně jako movitém, jen by se nemělo zapomínat, že se jednalo o pramen sloužící k finančním účelům. A institut daňových úniků existoval v raném novověku, stejně jako dnes. Sám jsem našel některé doklady dokonce z prostředí klášterního, které "upravovaly" některé údaje tak, aby instituce nemusela státu tolik platit. Totéž platilo i v případech řemeslných aktivit měšťanů - rolníků. jakási "dělba práce", jak ji obvykle vnímá, vykládá moderní historiografie, byla v sledované době, v striktním slova smyslu, neznámou veličinou. Stejně tak, jako necechovní řemeslníci vykonávali klidně i několik profesí.

Jistě zajímavou pasáží je pojednání o sociotopografii v souvislosti s lokalizací sídel šlechticů ve městech. Dodávám jen, že ji poprvé formuloval německý autor Christaller nedlouho po roce 1930.. V souvislosti s právním "pozadím" držby městských nemovitostí se domnívám, že V. Chmelíř přeceňuje Koldína. Rozhodující byla zajisté konkrétní právní praxe, stejně jako zvyklosti toho kterého města. Ovšem jinak partie věnované městským, či zemědělským nemovitostem považuji za zdařilé, právě tak jako následující partie o hospodářském zázemí městských sídel šlechty. Je z nich patrné, že pokud měl disertant dostatek pramenů, mohl rozvinout své analytické schopnosti a smysl pro drobnokresbu. Totéž platí o partii věnované pivovarnictví.

Zdařilé jsou partie i o zdrojích příjmů šlechty. V tomto kontextu padá na váhu role městského zemědělství, která byla i z pohledu té které komunity daleko důležitější, než se v literatuře soudívá, díky staré tezi o dělbě práce... ano, vždy je jednou rovinou logické modelování, a druhou konkrétní historické bádání. O tom není sporu.

Celkově se mi zdá, že komparativně zvolené území je zpracováno poněkud mělčeji, než je tomu v případě "severozápadního" Plzeňska, kterým se zabýval V. Chmelíř opravdu snad celou dekádu. Kladu si otázku, zdali by nemohly být výsledky disertace komplexnější, kdyby volba studovaných měst a městeček postupovala podle heuristického klíče. I to může být předmětem rozpravy při obhajobě.

Disertace Václava Chmelíře splňuje nároky, kladené na kvalifikační práce tohoto typu, a já ji doporučuji k obhajobě.

29. dubna 2013

Jaroslav Čechura